

přímé doklady o jejich účasti v uherských taženích však chybí, byť je nelze vyloučit.

Vlastní kapitolu Teplý vyhradil Vilému I. z Pernštejna. Značný prostor věnuje rodu jeho první manželky – pánům z Potštejna a otázce Pernštejnova případného druhého manželství s Kateřinou ze Šternberka. Vilémovu politickou činnost popisuje jen velmi spoře a čtenáře je zde nutno odkázat na starší studii Františka Hoffmanna *Vilém z Pernštejna* (1968). Ke kapitole se ještě – poněkud neorganicky – váží kapitoly o struktuře pozemkové držby v regionu horní Svatky, do značné míry převzaté z autorovy starší knihy. V zásadě shrnují problematiku majetků zejména nižší šlechty v této oblasti a ukazují, že perňštejnská držba nebyla zdaleka jednoduší; souhrnná mapka publikovaná v původní práci zde bohužel chybí.

V následující části Teplý popisuje „větší perňštejnské statky s hradem či sídlem“, tedy problematiku panství hradu Aueršperk, městečka Bystřice nad Pernštejnem, hradů Dalečína, Jimramova, Skal (ten založili na jimramovském panství až páni z Kunštátu), Pernštejna, Pyšolce a Štěpánova; nechybí ani výčet statků Pernštejnů mezi rokem 1208 a koncem 13. století mimo oblast horní Svatky. Autor zde pracuje nejen s písemnými prameny, ale i se zjištěními svých vlastních terénních výzkumů. Práce končí dvěma rozrody. První pochází z pera L. Hosáka a lze jej považovat za již antikvovaný, druhý má znázorňovat jen důležitá a jistá fakta, ale chybí tu větev pánů z Jakubova, dnes již známá větev pánů z Kamene a z hlavní větve rodu Jimram, otec Viléma z Pernštejna, a jeho bratr Štěpán (IV.), jejichž pozici v rodokmenu lze považovat také za jistou.

Druhé vydání knihy Jaroslava Teplého má propracovanější styl, nové údaje o rodu však nepřináší a postrádá i některé přednosti starší práce: snahu shromáždit údaje o všech členech rodu, určit jisté i jen pravděpodobné rodinné vztahy, mapky majetků doubravnického kláštera, jednotlivých perňštejnských panství i statků drobné šlechty. Moderní práce o rodu pánů z Pernštejna do husitských válek tedy nadále zůstává úkolem do budoucna. K problematice „temného“ období poloviny 13. až poloviny 14. století přitom bude nutno provést analýzu pečeti členů rodu, neboť některé publikované údaje různých autorů se neshodují, jisté dosud ne zcela využité možnosti skrývá, jak ukazují zjištění J. Teplého a J. Doležala, i analýza polohy majetků jednotlivých rodových větví.

STANISLAV VOHRZEK

Stanislav BÁRTA, *Zástavní listiny Zikmunda Lucemburského na církevní statky (1420–1437)*, (= Spisy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity 457), Brno 2016

304 s., ISBN 978-80-210-8459-9

Problematika církevních zástav krále Zikmunda rezonuje literaturou se střídavou intenzitou už od doby Františka Palackého, a přestože se dočkala opakovaného zhodnocení, nebyla doposud zkoumána ze zorného úhlu panovníka a jeho finanční politiky. Nešlo přitom pouze o důsledek dlouhá léta trvajícího nezájmu o osobnost posledního Lucemburka na českém trůnu, svou roli hrály i heuristické obtíže s látkou spojené. Není proto náhoda, že se zmíněného úkolu zhostil Stanislav Bárta, který participuje na projektu brněnské pobočky Regest Imperii, jejímž cílem je editování Zikmundových písemností z českých archivů a knihoven. Je to totiž právě důsledné sesbírání všech použitelných pramenů a jejich všestranná (především diplomatická) analýza podpořená navíc dokonalou znalostí chodu císařovy kanceláře, co odlišuje Bártovo několikaleté úsilí od dosavadních prací vycházejících hlavně ze starších edičních počínů.

Tato skutečnost vyniká hned v úvodní partii knihy, v níž se autor po nezbytném představení pramenů a literatury soustředil na hledání nejstarší Zikmundovy zástavní listiny na církevní statky. Dospěl přitom k přesvědčení, že za nezpochybnitelně pravé písemnosti lze považovat až dva dokumenty z 22. srpna 1420, tedy z doby po Zikmundově korunovaci českým králem. Kritický rozbor několika dřívějších aktů považovaných literaturou za iniciační kroky královy „sekularizační“ politiky totiž ukázal, že se ve skutečnosti jednalo o falza, resp. o interpretační pochybení. Nazírání Zikmundovy zástavní politiky (zjednodušeným) prizmatem sekularizace církevních statků totiž poněkud zastřejoval reálný obsah některých panovníkových písemností. Mezi zcizenými statky se tak ocitly třeba i zástavy klášterních berní, jež Bárta zcela oprávněně traktuje jako přímý panovníkův komorní plat, či pouhá králova potvrzení převodu majetku určitého kláštera na jeho světského věřitele, vycházející z držby zakladatelských práv Zikmundem na straně jedné a neutěšené hospodářské situace dané církevní instituce na straně druhé.

Na obdobné nesrovnalosti přitom autor narážil i v případě „sekularizačních“ aktů připisovaných literaturou od osmdesátých let 20. století

Václavovi IV. Ani ty však po důkladné Bártově analýze nelze nadále považovat za udržitelné. Narážíme tak na první důležitý závěr publikace: Zikmundovy zástavy církevního majetku nepředstavují dovršené trendy započaté za vlády jeho předchůdce, jak soudil zejména Jaroslav Čechura, nýbrž jsou fenoménem kvalitativně novým! Odpovídá tomu ostatně i postupné ustalování formuláře zástavních listin, který nabyl pevné formy až koncem října 1420. Tehdy již byly Zikmundovy finanční možnosti vyčerpány, a král se proto rozhodl vztáhnout ruku na církevní majetek. Bárta přitom zdůrazňuje, že se jednalo o bezprecedentní krok, k němuž panovník přikročil s vidinou brzké porážky husitů a následné konfiskace majetků poražených. Ztroskotání této vize však krále nutilo pokračovat ve stávající praxi najímání ozbrojených sil, za něž svým věrným zapisoval až do května roku 1422 církevní majetky.

Navzdory mínění dosavadní literatury spatřující v Zikmundově norimberském odvolání zástav ryze formální gesto učiněné pod tlakem okolností (organizace třetí kruciáty) nachází Bárta v revokačním aktu seriózní míněný obsah, který nejenže významně ovlivňoval královu finanční politiku až do roku 1436, ale stal se i prostředkem, s jehož pomocí poškozené instituce bránily své nároky. Jeho výklad podporuje několik skutečností. Zástavy církevních statků se od srpna 1422 téměř vytratily z královu finanční politiky, na zápisy komorních majetků zato narážíme v neztenčené intenzitě i nadále. Čeští šlechtici, kteří byli přítomni v Norimberku a byli příjemci Zikmundových zástavních listin, se záhy po jejich anulování dočkali od krále série kompenzací. Pokud by měl revokační akt pouze deklarativní účel, nebyl by tento krok nutný. Rovněž formulář sedmnácti zachovaných listin je odjinud neznámý, což zpětně verifikuje, že to byl až Zikmund, kdo přímo zástavy církevního zboží začal využívat. V odůvodněném výkladu tak do popředí zřetelně vystupuje nestandardnost Zikmundovy finanční politiky. Nepřekvapuje proto, že autor odmítl nazírat církevní zástavy jako běžný jev vyplývající z výkonu tzv. zakladatelských práv, jež měla podle tezí zpracovaných Václavem Vaněčkem zajišťovat patronům (na základě českých právních zvyklostí) volné disponování s majetky jejich dohledu podřízené instituce. Bárta naopak doložil, že přímá zástava církevního statku bez vědomí příslušného ústavu či náhrady vzniklé škody byla jak podle kanonického, tak podle domácího práva traktována jako faktické zcizení daného majetku. Jeho pramenně podložená interpretace tedy koriguje dosavadní hodnocení revokačního aktu a upřesňuje také část pravomocí držitelů zakladatelských práv.

Zástavy církevních statků se ovšem do císařovy neortodoxní finanční politiky vrátily brzy po jeho přijetí na český trůn v roce 1436. Jejich účel však byl ve srovnání se situací na počátku dvacátých let zcela jiný. Stárnoucí Lucemburk si tímto způsobem kupoval loajalitu klíčových postav kališnického tábora. Symptomatické přitom je, že si i ze zastavených statků panovník vymínil placení komorních dávek. Na úkor revolucí rozprášených konventů si tak Zikmund zavazoval své někdejší odpůrce, aniž by zkracoval vlastní příjmy. Bárta upozorňuje i na skutečnost, že císaři sice primárně šlo o celkové uklidnění situace v zemi, po dosažení tohoto cíle ovšem pomýšlel na celkovou revizi majetkové držby.

Jestliže na případě řešení konkrétních zástavních kauz dokázal autor nastínit zajímavé detaily ze zákulisí utváření finálních dohod (příkladně zástava Kolína Bedřichovi ze Strážnice), mikrosonda týkající se zástav statků chotěšovského a zbraslavského kláštera odhaluje v plné šíři komplikovanost hledání finančního narovnání mezi všemi zainteresovanými stranami, na které se dříve zjednodušeně pohlíželo jako na „sekularizaci“ církevního majetku. Prospěšnost tohoto přístupu, představujícího vhodný doplněk k jinak dominující makroperspektivě textu, přitom nesnižuje ani opakování části údajů a závěrů. Bártova důsledná analýza totiž přibližuje nejen Zikmundovy vládní mechanismy, ale také správní struktury chotěšovského velkostatku, techniky padělání královských písemností či právní zvyklosti spojené s výplatou zastavených statků.

V poslední zmíněné souvislosti přitom Bárta upozornil na vcelku úspěšné restituční úsilí chotěšovského probošta Petra. Zbraslavský konvent byl v tomto ohledu méně úspěšný, což vyplývalo jak z geografické polohy kláštera, tak ze složení příjemců jeho statků, jimiž byli právě Zikmundovi husitští odpůrci. Provedená sonda však měla především prověřit zjištění, k nimž na příkladu vývoje majetkové držby johanitského řádu v revoluční éře dospěl Miroslav Svoboda. Ten totiž soudil, že se sekularizace řádových statků v předhusitské době nedotkla a že se zástavami majetků špitálníků začal až Zikmund, což Svoboda na základě stávající literatury traktoval jako odchylku od obecného vývoje. Ve světle Bártova výkladu, souznícího se Svobodovým závěrem, se tudíž zdá, že budeme muset poopravit naše dosavadní mínění o průběhu „sekularizace“ za vlády posledních Lucemburků.

Tím je vyčerpána textová část knihy, její přínos ovšem nikoliv. Na dalších téměř sto stranách přichází chronologicky řazený katalog (čítající 414 položek) Zikmundových zástavních listin

s uvedením všech podstatných informací, na něž autor odkazuje v poznámkách v první části publikace. Čtenář se tak sice nevyhne neustálému listování, ale přehlednost přiložené tabulky i úspora místa tuto skutečnost vyvažují. Stěžejní přílohu práce následuje srovnání některých formulářových pasáží zástavních listin i ediční zpracování z hlediska hlavního textu klíčových císařových listin (formulář norimberského odvolacího aktu, revokační listiny pro plaský a oseký klášter) doplněné o přepis falza pro Václava Sekáče z Újezdce aj. Obrazové přílohy podtrhují autorovy závěry týkající se diplomatické analýzy falza pro Václava Sekáče, hlásícího se do ledna roku 1421.

Příznám se, že jsem po sérii studií, které Stanislav Bárta publikoval k tématu v předchozích letech, bral knihu do rukou s určitou skepsí. Mé pochybnosti ohledně míry možnosti nových zjištění ovšem dokázal autor velmi záhy rozptýlit. Promyšlenost, srozumitelnost a odlehčenost textu (v případě poznámkového aparátu místy snad až přespřílišná, nicméně vždy citující stěžejní tituly), výrazně překonává i díky komplexnímu podání autorovy dílčí studie. Jinak řečeno: ten, kdo by si nechal ujít předkládanou knihu s tím, že četl Bártovy dřívější stati, by učinil chybu. Připravil by se totiž o poctivě zpracovaný základní výzkum posouvající naše znalosti Zikmundovy finanční politiky – v práci skvěle vykreslené – i císařova neortodoxního vztahu k majetkům církevních institucí, na které nevztáhl v žádné jiné zemi podléhající jeho vládě ruku. Aktivita brněnského pracoviště Regest Imperii, jejímž dílčím plodem je i představená kniha, současně ukazuje smysluplnost obdobně postavených výzkumných projektů.

VIKTOR POHANKA

Jan BOUKAL, *Jakoubek z Vřesovic († 1462). Cesta chudého moravského rytíře k vládě nad severozápadními Čechami*, Veduta, České Budějovice 2016 (= Osobnosti českých a moravských dějin 17)

216 s., ISBN 978-80-88030-17-1

Značná pozornost věnovaná v posledních letech šlechtě se odráží především ve zpracování dějin významných panských rodů. Biografií se ale dočkali i někteří příslušníci tzv. válečnické aristokracie, mezi které patřil Jakoubek z Vřesovic. Jan Boukal sleduje osudy tohoto hejtmána

v chronologicky uspořádaných kapitolách, jimž předsunul přehled pramenné základy a dosavadního bádání. Již na úvod lze vyzdvihnout jeden z hlavních rysů knihy, kterým je důsledná pramenná rešerše. Boukal se vedle editovaných pramenů poctivě ponořil do studia materiálů v různých českých a zahraničních archivech (Praha, Cheb, Norimberk, Louny, Litoměřice), což mu umožnilo nejen doplnit do Jakoubkova životopisu nové informace, ale rovněž revidovat některé události husitského období.

Autor sleduje Jakoubkův vzestup mezi lety 1426 až 1429 a jeho následnou politickou aktivitu při jednáních o chebském soudci. Zikmund Jakoubkovi potvrdil držbu majetků získaných během válek, což ho vyneslo mezi nejbohatší a nejmocnější muže v zemi. Podobně jako Mikuláš Trčka z Lípy, Mikuláš z Lobkovic, Jan Smiřický či Jan Hertvík z Rušínova se mohl směle rovnat i s nejmocnějšími panskými rody. To si uvědomoval i Oldřich z Rožmberka, který s Jakoubkem udržoval pravidelný písemný kontakt a za různé informace žádal oplátku referování o událostech ze severozápadních Čech.

Jakoubek věrně sloužil také Zikmundovu nástupci Albrechtovi Habsburskému, později se stále více začal sblížovat s Jiřím z Poděbrad. Poslední dva roky svého života se z písemných pramenů vytrácí a z otcova stínu začíná častěji vystupovat Jakoubkův jediný syn Jan. Právě on se stal zakladatelem několika rodových větví (Kyšperští z Vřesovic, Doubravští z Vřesovic, Kostomlatští z Vřesovic, Brozanští z Vřesovic, Žlutičtí z Vřesovic). Jejich příslušníci s různým úspěchem přežívali až do roku 1755, kdy rod Vřesovců vymřel po meči. Jak správně autor podotýká, za mocenským vzestupem rodu stál především majetek, který se Jakoubkovi podařilo shromáždit během husitských válek. Samostatnou kapitolu Boukal věnoval hradům, tvrzím a městům, které Jakoubek získal.

Jan Boukal se hlásí k faktografickému způsobu výkladu podobně jako většina historiků zabývajících se šlechtou. Důsledným pozitivistickým přístupem však kniha získala nádech jakéhosi neosobního stylu vyprávění. Životní osudy Jakoubka z Vřesovic jsou sice podrobně vylíčeny, ale někdy se z nich vytrácí hlavní hrdina. Jakoubek je prezentován pouze jako účastník mnohých jednání a dějů jakoby bez vlastní iniciativy a osobních pohnutek, byť i on byl vlastním spolutvůrcem politického dění. Programově popisný přístup dle mého soudu neumožnil autorovi postihnout, čím byl Jakoubek oproti ostatním nižším šlechticům tak výjimečný, že se mu podařilo učinit závrtnou kariéru. Kniha cestu chudého moravského rytíře